

FİLİZ KİTABEVİ

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Ses ve Yazım Bilgisi

3. Baskı



**FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2021**

EKİM 2021

ISBN: 978-975-368-688-4

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanun iktibaslarında kaynak gösterilmesi zorunludur.

Baskı: Kiraz Medya Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Matbaacı Sertifika Numarası: 40162

YAYINLAYAN:

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad.
No: 57/A Vefa/İST.
Tel: (212) 527 07 18
Fax: (212) 519 20 71
www.filizkitabevi.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	XIII
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1
1. Dilin Tanımı	1
2. Dilin Kaynağı.....	3
3. Dil Türleri.....	5
Ana Dili.....	5
Ortak Dil.....	5
Konuşma Dili	7
Yazı Dili.....	8
Yaşayan Dil-Ölü Dil.....	8
Doğal Dil-Yapma Dil	9
Geçer Dil (Lingua franca)	10
Karma Dil.....	10
Aracı Dil.....	10
Bilim Dili	10
Argo	12

BİRİNCİ BÖLÜM

DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

1. Dillerin Sınıflandırılması	13
Türk Tarihi, Türk Kültürü ve Türkçe	13
2. Köken Bakımından Diller	15
A. Hint-Avrupa Dilleri	15
Asya Kolu.....	15
Hint-İran Dilleri (Ari diller)	15
a) Hintçe	15
b) Farsça	15
c) Eski Anadolu Dilleri.....	16
d) Toharca	16
Avrupa Kolu	16
a) Cermen Dilleri.....	16
b) Roman Dilleri.....	16
c) Slav-Baltık Dilleri	16
d) Kelt Dilleri	16
e) Grekçe (Yunanca).....	16
f) Ermenice.....	16
B. Hamî-Samî Dilleri	16

C. Çin-Tibet Dilleri	16
D. Bantu Dilleri	16
E. Kafkas Dilleri	17
F. Ural-Altay Dilleri	17
3. Yapı Bakımından Diller	17
A. Tek Heceli Diller	17
B. Eklemeli (Bitişken) Diller	18
C. Çekimli (Bükümlü) Diller	18

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Türk Dilinin Eskiliği ve Gelişim Süreci	23
1. Altay Devri	24
2. En Eski Türkçe	24
3. İlk Türkçe	25
4. Eski Türkçe	26
a) Göktürk Devri	26
Kültigin Abidesi	28
b) Uygur Devri	31
Sekiz Yükmek	31
5. Orta Türkçe Devresi	32
a) Karahanlı Türkçesi	33
b) Hârizm Türkçesi	34
6. Yeni Türkçe Devresi	35
a) Doğu Türkçesi	35
b) Batı Türkçesi	37
Kuzeybatı Türkçesi (Kıpçak Türkçesi)	37
Batı Türkçesi (Güneybatı Türkçesi, Oğuz Türkçesi)	38
Eski Anadolu Türkçesi	39
Osmanlı Türkçesi	39
Türkiye Türkçesi (Kıpçak Türkçesi)	39
7. Modern Türk Yazı Dilleri Devresi	40
Okuma Metni (Ayı ile Adamın Dostluğu)	41

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇENİN YAZILDIĞI ALFABELER

1. Yazı ve İmla	43
2. Türkçenin Yazıldığı Alfabeler	46
a) Göktürk Alfabeti	46
b) Uygur Alfabeti	53
c) Arap Alfabeti	63
ç) Kiril Alfabeti	85

d) Latin Alfabesi.....	99
3. Dil Bilgisi ve Bölümleri.....	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ

Seslerin Oluşması	117
Seslerin Çeşitleri.....	118
A) Ünlüler (Vokaller).....	120
1. Kalın ve İnce Ünlüler	120
2. Düz ve Yuvarlak Ünlüler	121
3. Geniş ve Dar Ünlüler	121
4. Açık ve Kapalı Ünlüler	121
5. Kapalı e (é).....	123
6. İnce a.....	123
7. Uzun ünlü.....	123
8. I Ünlüsünün Durumu.....	125
B) Ünsüzler (Konsonantlar).....	125
1. Boğulanma Noktalarına Göre Ünsüzler.....	125
a) Dudak Ünsüzleri	125
b) Diş Ünsüzleri	126
c) Damak Ünsüzleri	129
ç) Gırtlak Ünsüzleri.....	130
2. Boğulanma Tarzlarına Göre Ünsüzler	131
a) Patlayıcı Ünsüzler	131
b) Sızıcı Ünsüzler.....	132
3. Ton Alıp Almamalarına Göre Ünsüzler.....	133
a) Sedalı Ünsüzler	133
b) Sedasız Ünsüzler.....	133
4. Duyulurluklarına Göre Ünsüzler	134
a) Akıcı Ünsüzler	134
b) Katı Ünsüzler	134
5. Kelime Başı Ünsüzleri.....	135
6. Kelime Sonu Ünsüzleri.....	142
7. Ünsüz İkizleşmesi.....	144
8. Başta Çift Ünsüz.....	145
9. Hece ve Kelime Sonundaki Ünsüz Grupları	146
C) SESLERİN BİRLEŞMESİ.....	148
1. Hecenin Yapısı.....	148
2. Hece Çeşitleri.....	148

3. Açık ve Kapalı Hece	150
4. Hece Bölümü.....	151
5. Ulama	152
6. Vurgu	153
a) Kelime Vurgusu.....	153
aa) Kelime Tabanlarında Vurgu	153
ab) Eklemeli Kelimelerde Vurgu.....	156
ac) Birleşik Kelimelerde Vurgu.....	160
ad) Kelime Gruplarında Vurgu.....	161
1. İsim Tamlamalarında Vurgu	161
2. Sıfat Tamlamalarında Vurgu	162
3. Edat Gruplarında Vurgu	163
4. İkilemelerde Vurgu	163
5. Fiil Gruplarında Vurgu.....	164
6. Birleşik Fiil Gruplarında Vurgu	165
7. Sayı Grubunda Vurgu.....	165
8. Ünvan Grubunda Vurgu	165
9. Kısaltma Gruplarında Vurgu	166
a) İsnat Grubu	166
b) Yükleme Grubu	166
c) Yönelme, Bulunma ve Uzlaşma Grupları	166
ç) Vasıta Grubu.....	166
10. Birleşik İsim Grubunda Vurgu	167
b) Cümle Vurgusu.....	167
c) Anlatım Vurgusu	167
7. Tonlama	168
a) Basit Cümlelerde Tonlama	169
aa) Bildirme Cümlelerinde Tonlama	169
ab) Soru Cümlelerinde Tonlama.....	170
ac) Emir Cümlelerinde Tonlama	170
aç) Ünlem Cümlelerinde Tonlama.....	171
b) Birleşik Cümlelerde Tonlama.....	171
8. Durak.....	171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SES OLAYLARI

I. SES TÜREMESİ.....	173
A) Ünlü Türemesi	173
1. Ön Seste Ünlü Türemesi	174
2. İç Seste Ünlü Türemesi	174
3. Son Seste Ünlü Türemesi	177
B) Ünsüz Türemesi	177
1. Ön Seste Ünsüz Türemesi	177

2. İç Seste Ünsüz Türemesi.....	178
a) –n– Türemesi.....	178
b) –m– Türemesi	178
c) –b– Türemesi.....	178
ç) –y–, –v– Türemesi.....	179
d) İkizleşme Şeklinde Türeme	179
e) Ekleme Sırasında Türeme.....	179
3. Son Seste Ünsüz Türemesi.....	180
II. SES DÜŞMESİ.....	181
A) Ünsüz Düşmesi.....	181
1. Damak Ünsüzlerinin Düşmesi	181
2. Akıcı Ünsüzlerin Düşmesi	182
3. Gırtlak Ünsüzlerinin Düşmesi	183
4. Başka Ünsüzlerin Düşmesi	184
5. Tekleşme	185
a) İç Seste Tekleşme	185
b) Son Seste Tekleşme	185
B) Ünlü Düşmesi	186
1. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi	186
a) Kelime Tabanlarında ve Kalıcı Düşme	186
b) Ekleme Sırasında Düşme	188
ile > –la/–le	188
–alı/–eli > –al/–el	188
idi > –di.....	189
imiş > –miş	189
ise > –se	189
iken > –ken	189
2. Başka Ünlü Düşmeleri.....	190
3. Hece Düşmesi (hablology)	191
4. Kaynaşma (contraction).....	191
5. Ünlü Çatışması (hiatus)	193
III. GÖÇÜŞME (metathesis).....	194
A) Yakın Göçüşme	194
B) Uzak Göçüşme.....	195
IV. BENZEŞME (assimilation)	195
A) Derecesine Göre	196
1. Tam Benzeşme.....	196
2. Yarı Benzeşme	196
B) Yerine Göre	197
1. İlerleyici Benzeşme.....	197
2. Gerileyici Benzeşme	198
C) Benzeşen Seslerin Yakın ve Uzaklığına Göre.....	199

1. Yakın Benzeşme	199
2. Uzak Benzeşme.....	199
Ç) Ünlü Benzeşmeleri.....	199
1. Dil Benzeşmesi (Kalınlık-İncelik Uyumu).....	199
a) İnce Ünlülü Kelimeler.....	200
b) Kalın Ünlülü Kelimeler.....	200
c) Dil Benzeşmesinin İstisnaları.....	200
ç) Uyumdan Kaçan Ekler	201
d) Yabancı Kelimelerde Dil Benzeşmesi.....	201
2. Dudak Benzeşmesi (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)	203
a) Düz Ünlülü Kelimeler	203
b) Yuvarlak Ünlülü Kelimeler.....	204
c) Dudak Benzeşmesinin İstisnaları	204
D) Ünlü-Ünsüz Benzeşmesi (Ünlülerin Ünsüzlere Etkisi).....	205
1. Sedahlılaşma (sonorisation)	205
a) İç Seste Sedahlılaşma.....	205
-t- > -d- Değişmesi	206
-p- > -b- Değişmesi	206
-c- > -ç- Değişmesi.....	207
-k- > -g- > -ğ- Değişmesi	207
b) Tabanların Son Sesleri ve Eklerde Sedahlılaşma	208
c) Yabancı Kelimelerde Sedahlılaşma.....	209
ç) Birleşik Kelimelerde Sedahlılaşma	210
2. Dudaksıllaşma (labialisation).....	211
a) g > v Değişmesi	211
b) ñ > m Değişmesi.....	211
3. Sızıcılaşma (spirantisation).....	211
4. Almaşma (gradation)	212
E) Ünsüz-Ünlü Benzeşmesi (Ünsüzlerin Ünlülere Etkisi)	214
1. Ünlü Daralması	214
2. Ünlü Düzleşmesi	215
3. Yuvarlaklaşma	216
4. İncelme	217
a) Tam İncelme	217
b) Yarı İncelme	218
F) Ünsüz Benzeşmesi.....	218
1. Sedahlılık-Sedasızlık Bakımından Benzeşme	218
2. Çıkış Yerleri Bakımından Benzeşme	220
a) n > m Benzeşmesi	220
b) l > n Benzeşmesi	220
c) r > l Benzeşmesi.....	220
ç) z > s, t > s Benzeşmesi	221
3. Benzeşmezlik (aykırılılaşma [dissimilation]).....	221

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇENİN YAZIM ÖZELLİKLERİ

A) Büyük Harflerin Kullanılışı	222
1. Özel Adların Yazılışı	222
2. Din, Mezhep ve Akımların Yazılışı	224
3. Milliyet ve Dil Adları	225
4. Gezegen ve Yıldız Adları	225
5. Yön Adları	226
6. Coğrafi Adlar	226
7. Kurum, Kuruluş ve Yapı Adları	228
8. Tarihi Olaylar, Savaşlar, Antlaşmalar	229
9. Kitap, Dergi, Gazete, Makale Adları	229
10. Millî, Dinî Bayramlar ve Özel Gün Bildiren Adlar	230
11. Ay ve Gün Adları	230
12. İş Yeri Adları	231
13. Özel Adların Dışında Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler	231
B) Sayıların Yazılışı	232
C) Uzun Ünlülerin Yazılışı	233
D) Yabancı Kelimelerin Yazılışı	236
E) Bazı Ek ve Edatların Yazılışı	241
1. –yor Ekinin Yazılışı	241
2. ile Bağlacının Yazılışı	242
3. Soru Ekinin Yazılışı	243
4. ki Bağlacının Yazılışı	243
5. da/de Bağlacının Yazılışı	244
6. i-mek Fiilinin Yazılışı	245
F) Kesme İşaretinin (´) Kullanılması	245

ALTINCI BÖLÜM

BİRLEŞİK KELİMELERİN YAZILIŞI

1. Birleşik Kelime Kavramı	248
2. Birleşik Kelimelerin Oluşumu	248
A) Anlamca Kaynaşma	248
B) Şekil Bakımından Kaynaşma	250
3. Birleşik Kelime, Deyim, AtaSözü İlişkisi	251
4. Birleşik Kelimelerin Yazılışı	252
5. Yapıları Bakımından Birleşik Kelimeler	253
I. Birleşik İsimler	253
1. Asıl Birleşik İsimler	254
2. Birleşik İsim Hükmünde Olan Birleşik Kelimeler	254
A) İsim Tamlaması Kalıbında	255

1. Belirli İsim Tamlaması	255
2. Belirsiz İsim Tamlaması	255
3. Eksiz Tamlama	260
B) Sıfat Tamlaması Kalıbında.....	262
C) Edat Grubu Kalıbında	265
Ç) Zarf Grubu Kalıbında.....	265
D) Hal Ekli İsimlerle Oluşturulmuş İsim Grubu Kalıbında	266
1. Yönelme Grubu Kalıbında	266
2. Bulunma Grubu Kalıbında	266
3. Uzaklaşma Grubu Kalıbında	266
4. Hal Ekli Grupların Tersi Görünüşünde Olan Kalıplar.....	267
5. İsnat Grubu Kalıbında.....	267
E) Çekimli Fiil Kalıbında.....	268
1. Her İki Unsuru Çekimli Fiil Olanlar	268
2. Özne, Nesne, Zarf Durumundaki İsimlerle Çekimli Fiillerin Kalıplaşmasıyla Oluşanlar	268
3. Çekimli Fiili Başta Bulunanlar.....	269
4. Sıfat-Fiillerle Kurulmuş Birleşikler	269
F) İkilime Kalıbında Kurulan Birleşik Kelimeler.....	269
1. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılanlar	270
2. Eş veya Yakın Anımlı Kelimelerden Kurulan İkilimler.....	270
3. Zıt Anımlı Kelimelerden Kurulan İkilimler	271
4. Pekıştirmeli İkilimler	271
a) Kelime başına “m” sesi getirilerek yapılanlar	272
b) “m, p, r, s” sesleriyle hece oluşturularak yapılanlar	272
5. Zarf-Fiillerle Kurulan İkilimler	273
II. Birleşik Fiiller.....	273
İsim + Yardımcı Fiil Kalıbı İle Kurulanlar	274
A) Türkçe İsimler.....	275
1. Zarf Grubu Kalıbında.....	275
2. Özne Durumunda Olan İsimlerle	275
3. Nesne Durumunda Olan İsimlerle.....	275
4. Yönelme, Bulunma ve Uzaklaşma Halinde Bulunan İsimlerle	276
B) Yabancı İsimlerle	277
1. Arapça, Farsça Kelimelerle Kurulan Birleşik Fiiller.....	277
2. Batı Menşeli Kelimelerle Kurulan Birleşik Fiiller	277
Fiil + Zarf-fiil + Yardımcı Fiil Kalıbı ile Kurulanlar	279
1. Yeterlik Fiili.....	280
2. Yaklaşma Fiili.....	280
3. Tezlik Fiili	280
4. Süreklilik Fiili.....	280

5. Yarı Tasvir Fiilleri	281
-------------------------------	-----

YEDİNCİ BÖLÜM

NOKTALAMA İŞARETLERİ (Punctuation)

I. Söz Dizimi ile İlgili İşaretler	282
A) Nokta	282
B) Virgül	287
C) Noktalı Virgül	293
D) İki Nokta	295
E) Üç Nokta	298
F) Soru İşareti	302
G) Ünlem İşareti	304
II. Yardımcı İşaretler	306
A) Kısa Çizgi	306
B) Uzun Çizgi	310
C) Tırnak İşareti	311
D) Tek Tırnak İşareti	313
E) Parantez İşareti	314
F) Köşeli Parantez	316
G) Eğik Çizgi	317
H) Paragraf İşareti	318
I) Düzeltme İşareti	318
KAYNAKLAR	321
DİZİN	325